

Бондаренко В.О.,
магістрант,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Тулуб О.М.,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

УПРАВЛІННЯ ЗАГРОЗАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Бондаренко В.О., Тулуб О.М. Управління загрозами економічної безпеки підприємств. У статті розглядається питання управління загрозами економічної безпеки підприємства, описуються основні зовнішні та внутрішні загрози загалом, загрози економічної безпеки промислового підприємства, а саме їх сутність та класифікація. В роботі також розроблено та запропоновано основні рекомендації щодо мінімізації негативного впливу загроз на економічну безпеку підприємства.

Ключові слова: управління загрозами економічної безпеки підприємств, ризик, загроза, криза, економічна безпека, підприємство.

Бондаренко В.А., Тулуб Е.М. Управление угрозами экономической безопасности предприятий. В статье рассматривается вопрос управления угрозами экономической безопасности предприятия, описываются основные внешние и внутренние угрозы в целом, угрозы экономической безопасности промышленного предприятия, а именно их суть и классификация. В работе также разработаны и предложены основные рекомендации по минимизации негативного влияния угроз на экономическую безопасность предприятия.

Ключевые слова: управление угрозами экономической безопасности предприятий, риск, угроза, кризис, экономическая безопасность, предприятие.

Bondarenko V.A., Tulub O.M. Management of threats to the economic security of enterprises. The article examines the management of threats to the economic security of the enterprise, describes the main external and internal threats in general, threats to economic security of an industrial enterprise, namely their essence and classification. The work also developed and proposed the main recommendations for minimizing the negative impact of threats on the economic security of the enterprise.

Key words: management of threats to economic security of enterprises, risk, threat, crisis, economic security, enterprise.

Постановка проблеми. Сучасний етап соціально-економічного розвитку характеризується радикальними політичними, економічними, соціальними й екологічними змінами, стрімким розвитком науково-технічного прогресу, що проникає в усі сфери життєдіяльності людини. Наростання кризових явищ, посилення невизначеності та динамічності економічної ситуації вимагають від суб'єктів господарювання посилення уваги до питань власної економічної безпеки, виявлення та нейтралізації можливих загроз, небезпек та ризиків, здатних негативним чином вплинути на стан та результати їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широкому спектру питань, пов'язаних із проблемами економічної безпеки підприємств та теоретично-методичними аспектами економічної безпеки, присвячені праці багатьох зарубіжних вчених, серед яких можна відзначити роботи О. Ареф'євої, В. Сенчагова, Л. Абалкіна, А. Архипової, О. Бородіна, Д. Ламберта, Л. Гончаренка, Т. Кочергіної, Р. Караллі, С. Мішри, Д. Задорожнього, К. Самсонова, А. Спиридонова, А. Татаркіна. Науково-методичні аспекти економічної безпеки досліджували науковці різних країн, зокрема такі вітчизняні вчені, як В. Щелкунов, В. Губський, В. Геєць, О. Кірієнко, Т. Ковальчук, А. Пастернак-Таранушенко, Т. Кузенко,

В. Тамбовцев, Є. Олейник, О. Грунін, А. Колосов, А. Шликов, Г. Козаченко, М. Єрмошенко, В. Мунтян, Г. Задорожній, А. Ляшенко, А. Ткаченко, В. Прохорова, С. Ілляшенко, Н. Реверчук, Г. Швиданенко, Д. Ковальов, О. Барановський, Л. Березіна, М. Бендіков, В. Сухоруков, О. Кіріченко, Б. Буркинський, Б. Валусь, В. Гринчуцький, І. Грузнов, Ф. Євдокімова, Я. Жаліло, В. Забродський, Н. Капустін, Ю. Когут, Ю. Лисенко, С. Міщенко, Є. Олейніков, А. Паламарчук, В. Пономаренко, В. Пономарьов, Н. Послужна, Р. Руденський, І. Туболец, А. Чернявський.

Незважаючи на вагомий науковий доробок в цій сфері та зважаючи на багатоплановість й зростаючу вагомість означеної проблеми в сучасних умовах господарювання, вважаємо, що питання забезпечення належного рівня економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання, вчасне виявлення та діагностика джерел небезпеки й надалі потребують посиленої уваги.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття особливостей управління загрозами економічної безпеки на підприємстві, дослідження теоретичних основ загроз економічної безпеки підприємства та розробка практичних рекомендацій щодо процесу управління системою економічної безпеки підприєм-

ства загалом та зовнішніми і внутрішніми загрозами зокрема.

Виклад основного матеріалу. Протягом останнього десятиліття стає очевидним, що менеджери і фахівці з безпеки підприємництва, організацій та бізнесу мають знати закони, принципи й технології ринкової економіки. Економіка України проходить вкрай неоднозначний та складний за соціально-економічними наслідками період трансформації. У цих умовах на перший план висувається питання вже навіть не конкурентоспроможності підприємств, а їх економічної безпеки, що є, на наш погляд, дещо ширшим поняттям. Ми вважаємо, що форми прояву загроз економічної безпеки мають різний характер на макро-, мезорівнях ієрархії управління економічною і є складною динамічною системою, яка визначає необхідність моніторингу інтенсивності їх впливу.

Особливе місце в системі національної економічної безпеки посідає проблема економічної безпеки окремих підприємств, що має особливий характер. З одного боку, функціонування підприємств здійснюється в умовах нестаціонарного зовнішнього середовища, для якого характерні зниження обсягів інвестиційних вкладень, високі процентні ставки за тривалими банківськими кредитами, нестабільність податкового законодавства, що істотно знижує рівень життєдіяльності підприємств і підвищує ймовірність переходу в кризовий стан. З іншого боку, кризові тенденції на макрорівні створюють передумови негативних тенденцій розвитку регіональних систем і зниження рівня національної економічної безпеки.

Дослідженню питань економічної безпеки як на рівні національної економіки, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання присвятили свої праці такі відомі вчені-економісти, як, зокрема, А. Гальчинський, В. Геєць, С. Мочерний, Я. Жаліло, В. Мунтіян, Т. Васильців, І. Александров, В. Богомолів, Г. Андрощук, Т. Клебанова, Г. Пастернак-Таранущенко, А. Барановський, С. Довбня.

Поняття економічної безпеки підприємства можна розглядати з кількох позицій. Наприклад, з позиції різних агентів ринку, що взаємодіють з підприємством. В цьому разі можна визначити, що економічна безпека підприємства є комплексним відображенням ступеня надійності підприємства як партнера у виробничих, фінансових, комерційних та інших економічних відносинах за певний проміжок часу.

В економічній науці проблема економічної безпеки промислового кластеру не розроблена. В економічній літературі переважно висвітлено проблему загроз економічної безпеки підприємства, та й то мало і фрагментарно. У більшості джерел існує спрощена класифікація загроз економічної безпеки підприємства, схематично вона виглядає таким чином: 1) внутрішні загрози: корупційні; аварії; шкідництво (саботаж); 2) зовнішні: рейдерство; стихійні лиха; терористичні акти. У корупційну складову загроз входять як власне кримінально караний комерційний підкуп, так і прийом на роботу родичів та інших осіб, які неспроможні або не мають мотивації діяти в інтересах підприємства. До категорії аварій слід віднести всі прояви небажаних ситуацій на виробництві від масштабних катастроф до виробничого травматизму, тобто все те, що згодом може негативно позначитися на фінансах підприєм-

ства. До категорії шкідництва слід віднести будь-який саботаж діяльності підприємства, злісне порушення трудової дисципліни, злісне невиконання розпоряджень керівництва, а також псування і використання не за призначенням майна підприємства. Зовнішні загрози представлені рейдерством, до цієї категорії слід віднести всі види недружніх дій, спрямованих на поглинання, або будь-яку іншу форму здійснення контролю над підприємствами з боку, як із залученням державних органів, так і без цього. Стихійні лиха є природними проявами, які становлять небезпеку для підприємства. Теракти – це навмисні насильницькі дії з метою заподіяння шкоди майну підприємства і трудовому колективу, з використанням вибухових речовин, небезпечних мікроорганізмів тощо. Крім того, в економічному співтоваристві деякі вчені, наприклад В. Абрамов, визначають поняття загрози економічної безпеки як якийсь збиток, інтегральний показник якого характеризує ступінь зниження економічного потенціалу за певний проміжок часу. Під загрозою розуміється сукупність умов, процесів, чинників, що перешкоджають реалізації національних економічних інтересів або створюють небезпеку для них і суб'єктів господарської діяльності [1]. Також в економічній літературі можна зустріти таке визначення поняття загрози економічної безпеки підприємства, яке дав М. Бендик, доктор економічних наук, провідний науковий співробітник Центрального економіко-математичного інституту РАН, сутність якого полягає в тому, що загроза – це такий розвиток подій, в результаті якого з'являється можливість або підвищується ймовірність порушення нормального функціонування підприємства і недосягнення ним своїх цілей, зокрема нанесення підприємству будь-якого виду шкоди [2]. Також під час аналізу економічної літератури стає зрозуміло, що загрози економічної безпеки підприємства в різних їх формах мають певну спільність дії, особливо за наявності подібного економічного простору, адже це глобальні загрози, на них впливають глобальні фактори, такі як дестабілізація фінансової системи, спад виробництва, соціальна напруженість в суспільстві, загальна криміналізація суспільства. Крім того, економіст В. Абрамов виділив таку класифікацію загроз економічної безпеки підприємства: за джерелом (внутрішні, зовнішні); за природою виникнення (політичні, кримінальні, конкурентні, контрагентські тощо); за ймовірністю реалізації (реальні, потенційні); за об'єктом посягання (інформація, персонал, фінанси, товар, матеріальні цінності, ділова репутація тощо); за можливістю прогнозування (прогнозовані, непрогнозовані); за величиною очікуваного збитку (катастрофічні, значні, що викликають труднощі); інші класифікаційні ознаки [1]. Крім них, в економічній літературі наводиться розподіл загроз економічній безпеці підприємства на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх відносять загрози, пов'язані з впливом персоналу на господарське життя компанії, при цьому цей вплив може відбуватися в активній і пасивній формах. До пасивної форми відносять недбалість і низьку кваліфікацію працівників, до активної – навмисну діяльність з нанесення прямої або непрямої шкоди підприємству, що виражається в розкраданні майна підприємства, у використанні ресурсів підприємства у власних цілях, розкраданні і передачі третім особам технологічної і комерційної інформації.

Зовнішні загрози економічної безпеки виникають за межами підприємства. До них відносять незаконні дії державних органів, що впливають на життєздатність підприємства; незаконні перевірки діяльності; паралізація діяльності підприємства на основі повноваження державних органів; рейдерські захоплення; недружні поглинання; технології фінансового тиску; психічний тиск на персонал компанії; промислове шпигунство; переманювання кваліфікованого персоналу; зрив угод.

Г. Козаченко та В. Пономарьов визначають економічну безпеку підприємства «як гармонізацію в часі та просторі економічних інтересів підприємства з інтересами, пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють за межами підприємства» [1, с. 4]. Т. Соколенко розглядає економічну безпеку як стан, за якого стратегічний потенціал фірми знаходиться поблизу меж адаптивності, а загроза втрати економічної безпеки наростає тим дужче, чим ближче є ступінь адаптивності стратегічного потенціалу до граничної зони [2].

С. Ілляшенко під економічною безпекою підприємства розуміє стан ефективного використання його ресурсів і наявних ринкових можливостей, який дає змогу запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам, а також забезпечує його тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії. Зміст поняття «економічна безпека» включає систему заходів, які забезпечують конкурентоспроможність і економічну стабільність підприємства, а також сприяють рівню добробуту працюючих. Таким чином, керівництво підприємства під час формування системи економічної безпеки підприємства повинно спрямувати зусилля на виявлення джерел і розробку заходів з мінімізації негативного впливу чинників на життєдіяльність підприємства.

На рівні підприємства під небезпекою слід розуміти об'єктивно наявну можливість негативного впливу на його функціонування, внаслідок чого йому може бути заподіяна шкода, яка навіть спроможна призвести до кризового стану або ліквідації чи поглинання іншою структурою.

Загалом безпекою є такий стан об'єкта (підприємства), який здатний зберегти рівень розвитку в умовах руйнівного внутрішнього або зовнішнього впливу, це стан захищеності від негативного впливу якихось чинників внутрішнього і зовнішнього характеру, здатність повною мірою протидіяти чинникам негативного впливу із зовнішнього середовища без залучення додаткових засобів і людей.

З цих двох понять впливає зміст загрози як конкретної і безпосередньої форми небезпеки або сукупності негативних чинників чи умов.

До внутрішніх небезпек і загроз, що впливають на фінансову безпеку, відносяться навмисні або випадкові помилки менеджменту у сфері управління фінансами підприємства, пов'язані з:

- вибором стратегії підприємства;
- управлінням й оптимізацією активів і пасивів підприємства (розробка, впровадження і контроль управління дебіторською й кредиторською заборгованостями, вибір інвестиційних проектів і джерел їх фінансування, оптимізація амортизаційної та податкової політики).

До зовнішніх загроз можна віднести:

- скупку акцій, боргів підприємства небажаними партнерами чи підставними компаніями;
- наявність значних фінансових зобов'язань у підприємства (як великої кількості позикових засобів, так і великих заборгованостей підприємству);
- нерозвиненість ринків капіталу та їхньої інфраструктури;
- недостатньо розвинену правову систему захисту прав інвесторів і виконання законодавства;
- кризу грошової і фінансово-кредитної систем;
- нестабільність економіки;
- недосконалість механізмів формування економічної політики держави.

Джерелами негативних впливів на фінансову безпеку підприємства можуть бути:

- свідомі чи несвідомі дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання (органів державної влади, міжнародних організацій, підприємств-конкурентів);
- збіг об'єктивних обставин (стан фінансової кон'юнктури на ринках даного підприємства, наукові відкриття й технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо).

Загрози можуть поділятися на актуальні, тобто ті, що вже настали (наприклад, економічна криза, яка настала), й потенційні, тобто можливі у майбутньому (наприклад, можлива поява в наступному році на ринку нових потенційних гравців). Залежно від форми прояву науковці розрізняють кількісні та якісні загрози. Кількісні загрози пов'язані з недосягненням або погіршенням показників діяльності підприємства порівняно зі встановленими нормативами. Якісні загрози пов'язані з якісними змінами у розвитку підприємства, зокрема банкрутство, корпоративні конфлікти, обвал ринку, «заморожування» банківських рахунків. Якісні загрози мають ймовірнісний характер та можуть оцінюватись з використанням теорії ризику [2].

Залежно від об'єкта посягань виокремлюють загрози безпосередньо підприємству та економічні загрози стейкхолдерам. Причому окремо розглядаються загрози внутрішнім стейкхолдерам (працівникам, менеджерам) та зовнішнім стейкхолдерам (акціонерам, дебіторам, кредиторам, інвесторам тощо).

Досить цікавим і актуальним, на нашу думку, є підхід, запропонований І. Манцуровим і О. Нусіною. Вони запропонували здійснювати поділ загроз за сферою походження, а саме загрози, що виникають в процесі звичайної діяльності підприємства, репутаційні загрози та загрози зовнішнього тиску [2]. До загроз, що виникають в процесі господарської діяльності, науковці відносять всі загрози, що утворюються всередині підприємства й пов'язані з виробництвом та реалізацією продукції. Вони зумовлюють зниження результативності основної діяльності підприємства та впливають на його ринкову вартість. До таких загроз можуть відноситись порушення фінансової дисципліни, несвоєчасне погашення зобов'язань, низька кваліфікація персоналу підприємства, низька якість планування та контролю, високий рівень фізичного та морального зносу обладнання та техніки. Репутаційні загрози пов'язані з формуванням негативної думки про підприємство у зовнішніх контрагентів. Вони виникають поза межами підприємства, але зумовлені його діями та результатами діяльності. Такі загрози можуть призвести до зниження прибутковості підприємства та

зменшення його ринкової вартості. До репутаційних загроз можна віднести інформацію про порушення справи про банкрутство підприємства перед бюджетом, працівниками тощо. Загрози зовнішнього тиску виникають поза межами підприємства без його участі й без його бажання. Зазвичай вони викликані цілеспрямованими діями конкурентів, органів влади та інших сторонніх осіб, а також обставинами, що склалися у зовнішньому середовищі. До такого роду загроз можна віднести, наприклад, зміни у податковому та митному

законодавстві, недобросовісну конкуренцію, рейдерські атаки тощо.

Висновки. Розгляд основних положень системи безпеки підприємства здійснювався завдяки комплексному аналізу гносеології понять економічної безпеки підприємництва, підприємства та підприємницької діяльності; джерел та видів загроз економічної безпеки підприємства, а також принципів забезпечення економічної безпеки підприємства і механізму її реалізації.

Список використаних джерел:

1. Про основи національної безпеки України : Закон України від 10 червня 2003 року № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ міністерства економіки України від 2 березня 2007 року № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=97980.
3. Економічна безпека : [навч. посіб.] / за ред. З. Варналій. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
4. Круш П. Економіка підприємства : [навчальний посібник] / П. Круш ; за ред. П. Круша, В. Подвігіної, Б. Сердюка. – К. : Ельга-Н, КНТ, 2007. – 780 с.
5. Мігус І. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання / І. Мігус, С. Лаптев // Ефективна економіка. – 2011. – № 12. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.economy.nauka.com.ua.
6. Васильців Т. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення : [монографія] / Т. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
7. Кузенко Т. Планування економічної безпеки підприємств в умовах ринкової економіки / Т. Кузенко. – К. : Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2004.
8. Мунтян В. Основи теорії інформаціогенної моделі економіки / В. Мунтян. – К. : КИИЦ, 2004. – 368 с.
9. Дідович І. Формування економічної безпеки держави та регіону / І. Дідович, І. Фабін // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.11 – С. 152–158.
10. Качинський А. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення / А. Качинський. – К. : НІСД, 2001. – 312 с.
11. Маршалл В. Основные опасности химических производств / В. Маршалл. – М. : Мир, 1999. – 672 с.